

فهرست

□ مقدمه.....	۱۱
فصل اول: تبیین نظریه.....	۱۷
۱. امر خیالی.....	۱۹
۱-۱. مرحله آینه.....	۲۰
۲-۱. نارسى سیسم.....	۲۲
۳-۱. از خود بیگانگی.....	۲۲
۴-۱. دیگری کوچک (ابژه پتی a).....	۲۳
۵-۱. شکل گیری «خود».....	۲۳
۲. امر نمادین.....	۲۴
۱-۲. نام پدر.....	۲۵
۲-۲. زبان.....	۲۶
۱-۲-۲. فُرت-دا.....	۲۷
۳-۲. شکل گیری «من».....	۲۷
۴-۲. دونیمه شدگی.....	۲۸
۵-۲. فقدان.....	۲۸
۶-۲. اشتیاق / شوق.....	۳۰
۷-۲. دیگری بزرگ.....	۳۲

۳. امر واقعی ۲۴

۱-۳. آن / دینگ ۳۶

۲-۳. ژوئی سانس ۳۷

۳-۳. رانش مرگ ۳۸

۴-۳. اصل لذت ۳۹

یادداشت‌ها ۴۰

فصل دوم: مقوله فلسفه در نظریه لکان ۴۵

۱-۱. وجود ۴۷

۲-۱. واحد / یکتا ۵۰

۳-۱. خدا ۵۱

۴-۱. خدا و ژوئی سالس زن ۵۱

۵-۱. معرفت ۵۵

۶-۱. حقیقت ۵۶

یادداشت‌ها ۵۷

فصل سوم: تبیین لکانی تجربه عرفانی ۵۹

۱-۳. اتحاد با مطلق و سودای بازگشت به دوران وحدت در امر خیالی ۵۹

۱-۳. تجربه عرفانی به مثابه تجربه اتحاد با مطلق ۵۹

۲-۱-۳. شوق اتحاد با «مطلق» و اشتیاق بازگشت به وحدت در امر خیالی ۶۸

۲-۳. اصل نیروانا، تجربه عدم ۷۹

۱-۲-۳. عدم در اندیشه مولوی ۷۹

۲-۲-۳. خلأ / هیچی در نظریه لکان ۸۷

یادداشت‌ها ۹۴

□ کتابنامه ۹۷

□ واژه‌نامه انگلیسی-فرانسه-فارسی ۱۰۱

□ واژه‌نامه واژه‌نامه فارسی-انگلیسی ۱۰۳

□ نمایه موضوعی ۱۰۵

مقدمه

هدف کتاب حاضر ارائه درکی جدید از این مسأله است که آنچه «حال اصیل عرفانی» نام دارد، می‌تواند در بستر نظریه‌ای روانکاوانه فهم و دریافت شود. در توصیف این کتاب پیش‌تر و مهم‌تر از همه باید از رویکرد تبیینی آن نسبت به اندیشه‌ای متافیزیکی سخن گفت؛ رویکردی که بر پایه مفاهیم روانکاوانه از تجربه عرفانی معانی جدید استنباط می‌کند. در عین حال نگارنده در بررسی خود در این پژوهش سعی دارد علاوه بر طرح ابعاد کلی اندیشه روانکاوانه لکان، خطوط ارتباطی این دو اندیشه را نیز مفروض دارد. از این رو، هدف عمده این کتاب، پدید آوردن و بسط دریافتی متفاوت از تجربه‌ای عرفانی و استفاده از اندیشه‌ای روانکاوانه در تبیین این تجربه است. برای تحقق چنین امری ابتدا باید در حوزه هریک از این دو اندیشه، کلیاتی به عنوان مقدمه در اختیار خواننده قرار می‌گرفت. بدین منظور تأکید من بر ترسیم خطوط کلی اندیشه لکان در کنار اندیشه عرفانی مولوی-بدان نحو که در مثنوی ارائه شده است-، بوده و در تبیین و توضیح مفاهیم و مطالب هرگز به نکات جزئی و غیر ضروری آن نظر نداشته‌ام.

مطالعه تجربه روحی عرفا و متصوفه و وصف این احوال از دیدگاه روانشناختی یکی از رویکردهایی است که موضوع طیف گسترده‌ای از تحقیقات امروز است. تجربه عرفانی تجربه‌ای است همواره غریب و مبهم که به نظر می‌آید منطق و تفکر عقلانی از درک آن عاجز است. پورنامداریان ذیل سخنی از یونگ به این نکته اشاره می‌کند که این‌گونه تجربه‌ها ریشه روانشناختی داشته و در فضای روحی خاصی پدید می‌آید که

پس از طی ریاضت‌ها به سالک دست می‌دهد و عمدتاً سرشت آن عاری از هرگونه شعور و آگاهی است (بورنامداریان، ۱۳۸۲: ۱۵۱). پژوهش در اطراف این مسأله مطلبی است که در کتاب حاضر نقشی بسیار محوری دارد. از این رو نظریه لکان را الگویی برای ورود به چنین بحثی قرار داده‌ایم.

ژک لکان یکی از میراث‌داران جامعه روانکاوی فرانسه، برای ساختن نفسانی آدمی سه مرحله را در نظر می‌گیرد و با بیان این سه مرحله مسیر تکامل شخصیتی را برای هر انسانی مطرح می‌کند. او پیچیده‌ترین مفسر فروید است و از طریق ایجاد گفتگو میان روانکاوی و دیگر سنت‌های نظری، از جمله پدیدارشناسی و فلسفه وجودی و زبان‌شناسی ساختارگرا، به روانکاوی غنا می‌بخشد. بارزترین ویژگی لکان بازگشت به اندیشه فرویدی است. بوتبی در این باره می‌گوید:

درک این‌که نظریه لکان حقیقتاً «بازگشتی به فروید» است، در حقیقت، اذعان به خصوصیت یکه رابطه لکان با فروید است، رابطه‌ای که شاید حتی در تاریخ تفکر یکه و بی‌همتا باشد. کجا می‌توان نبوغ خلاقانه اندیشمندی را که خود بسیار اصیل و بی‌مثال است، یافت که با چنین عمق و بصیرتی خویشتن را وقف کشف و استخراج معنای درونی آرای اندیشمند قبل از خود، ساخته باشد؟ (بوتبی، ۱۳۸۴: ۴۱۹)

در مورد رابطه لکان با فروید، باید گفت که نوآوری، همواره در خدمت بازیافت معانی پیشین است. لکان در عین آنکه فراتر از فروید پیش می‌رود، مدعی است که تمام نیرویش را صرف همپایی و همراهی با او کرده است. به دلیل وجود ایده‌هایی که لکان از سنت‌های فکری گوناگون اقتباس کرده است، آنچه برای فهم اندیشه لکان ضرورت دارد دریافت این مسأله است که او این مفاهیم را به گونه‌ای روانکاوانه دگرگون کرده است (هومر، ۱۳۸۸: ۳۸) و مخاطب لکان باید همواره نسبت به این دگرگونی آگاه و هوشیار باشد. دشواری زبانزد سبک لکان ناشی از دو امر است: نخستین آن تا اندازه‌ای به سبب میل خودآگاه لکان به مقاومت نسبت به هرگونه فهم و بازیابی ساده ایده‌های او است. او در بیستمین سمینار خود – باز هم^۱ – به این نکته اشاره می‌کند:

کمابیش مشهور است که نوشته‌ها را نمی‌توان به سهولت خواند. می‌توانم اعترافی شرح حال‌گونه کنم. نظر من نیز همین است. تصور می‌کردم شاید کمی زیاده‌روی بود، تصور می‌کردم آن مقالات برای خواندن نوشته نشده‌اند (Lacan, 1999:29)

دشواری دیگر در خواندن لکان چشم‌انداز متغیر و در نوسان لکان است. مفاهیم لکانی همزمان با گسترش تفکر او سطوح معنایی متفاوتی کسب می‌کنند؛ به عنوان مثال مفاهیمی چون ابژه کوچک^۱، دیگری بزرگ^۲، امر واقعی^۳ و فالوس، در طول سال‌های تدریس لکان کارکرد متفاوتی پیدا کرده، به تدریج معنای آنها تغییر می‌کند، با اینکه او هرگز معنای اصلی آنها را رها نمی‌کند. از این رو امکان به دست دادن تعریف ساده‌ای از اصطلاحات لکانی وجود ندارد (هومر، ۱۳۸۸: ۲۳). وجود اصطلاحات و مقولات فلسفی در متن نظریه، یکی دیگر از مشخصه‌هایی است که می‌توان برای این نظریه برشمرد. در میان نظرات روانکاوانه لکان با مباحثی روبرو خواهیم شد که حاصل رویکرد او به متون فلسفی است، مفاهیمی که لکان با تعبیر و تفاسیر خود درهم آمیخته و به شکلی کاملاً بدیع در نظریه‌اش به کار برده است.

نکته دیگری که در مورد لکان قابل ذکر است آثار اوست. لکان در دوران زندگی خود، تنها یک کتاب منتشر کرد و بر ویرایش نخستین سمینارهایش نظارت کرد. او هنگام انتشار نوشته‌ها شصت و پنج‌ساله بود، بدین جهت این کتاب نه متنی مقدماتی بلکه حاصل یک عمر تدریس و تجارب بالینی او است. نخستین سمینارها، اولین مرحله سیر لکان را که «ساختارگرایانه» است، نشان می‌دهند و بیشتر تحقیقاتی که در حوزه مطالعات لکانی انجام می‌شود بر آرای واپسین او در دهه‌های شصت و هفتاد استوار است (همان). مناسب‌ترین و بهترین آغاز برای مطالعه نظرات لکان، فرهنگ مقدماتی روانکاوی لکانی اثر دیلن اونز^۴ است. اونز در این اثر، اصطلاحات و مفاهیم لکانی را گردآوری کرده و برای هر یک شرحی موجز و دقیق ارائه داده است. نگارنده در این پژوهش، برای تبیین نظریه و شرح مفاهیم و اصطلاحات لکانی، از متن سمینارها و نیز نوشته‌ها بهره برده است، و برای تفسیر و توضیح بیشتر مفاهیم از آثار مفسران و شارحان لکان استفاده کرده است.

1. Other (*objet petit a*) 2. the big Other (*le grand Autre*)
3. the real (*le réel*) 4. Dylan Evans

1. *encore*